

Наталія Іваненко,
студентка магістратури
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**
кандидат філологічних наук, доцент.

**ПЕРЕДПОЛОГОВИЙ ЕТАП РОДИЛЬНОГО ОБРЯДУ КРІЗЬ
ПРИЗМУ СПРИЙНЯТТЯ ПОЛІЩУКІВ (НА МАТЕРІАЛІ
СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИХ ГОВІРОК ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

У статті проаналізовано лексику передпологового етапу родильного обряду середньополіських говірок Житомирської області, зокрема акцентовано увагу на номінації осіб – учасників передпологового етапу, а також на певних магічних діях, які насамперед стосуються вагітної жінки.

Традиційний родильний обряд українців здавна привертав увагу дослідників, передовсім етнографів, про що свідчить низка досліджень М. Валенцової, І. Франка, Н. Гаврилюк, С. Гвоздевич, М. Грушевського, Д. Зеленіна, Р. Кирчіва, Г. Кожолянка, О. Кондратович, Г. Лозко, М. Стельмаховича та ін.

Пізніше дослідники звернули увагу на номінацію елементів родильного обряду в різних зонах українського діалектного континууму. Варто відзначити напрацювання в цій царині, які репрезентують матеріал із буковинських [5], закарпатських [4], надсянських [8], східноподільських [7] та гуцульських говірок [1]. Водночас поліський родильний обряд досі не був об'єктом спеціального наукового дослідження, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Мета статті – проаналізувати передпологовий етап поліського родильного обряду крізь призму сприйняття поліщуків.

Як цілісна система номінація передпологового періоду традиційного родильного обряду в середньополіських говірках Житомирської області представлена такими основними лексико-семантичними групами: назви учасників родильного обряду, назви дій, назви обрядодій. У досліджуваних говірках зафіксовано низку магічних ритуалів, які повинна була виконувати вагітна жінка; виявлено й досліджено т.зв. табу, тобто певні дії, які заборонено виконувати жінці, котра чекає на дитину.

На позначення вагітної жінки зафіксовано такі назви: *бе'ремен:а*, *тоўс'та*, *ро́жен'іц'а* (Л.), *б'е'р'ем'ен:а* (П., Пол.), *пу'зата*, *ва'г'ітна* (Пол.).

Лексема *бе'ремен:а* (*б'е'р'ем'ен:а*) утворена шляхом конверсії (субстантивзації). Слово *беременна* споріднене з *берем'я* «тягар» (< псл. *berme*, похідне від основи слова *bera* «беру, несу» [цит. за 8, с. 39]).

У говірці с. Лумля Малинського району на позначення жінки, яка чекає на дитину, зафіксовано назву *ро́жен'іц'а*. В «Українській міфології» В. Войтовича відзначено лексему *ро́жаниці* (*ро́жданиці*, *родиці*) – богині дітонародження, жіночої долі, а разом і долі новонародженої дитини. За віруваннями, вони оберігають кожну матір та її немовля від нечистої сили як удень, так і вночі, аж поки дитину не похрестять. Образи Рода та рожаниць пов'язані із символікою зоряного неба. Доля асоціювалась із зіркою кожної

людини. «Род» означало «доля», «призначення» [2, с. 424]. Лексема утворена суфіксальним способом, є віддієслівним дериватом, мотивованим призначенням. Така назва та її фонетичні й дериваційні варіанти відомі й на інших теренах України: гуц. *родільниця*, *рожениця*, зхполіс. *роділя*, марам. *породіля*, нжндніпр. *породільниця*, *родил(л)я*, *роділля* [цит. за 7, с. 42].

У говірці Малинського району вагітну жінку ще називають *тоўс'та*: а *мат* *каже* // а *йа ўже тоўс'та* // *йа ўже бе'ремен:а* (Л.). Слово *тоўс'та* утворене шляхом конверсії, назва мотивована зовнішнім виглядом вагітної жінки.

У говірці с. Поліське Коростенського району жінку, котра чекає на дитину, називають *ва'г'ітна*. У Словнику української мови зафіксовані такі значення лексеми *вагітний*: 1. тільки ж.р. Яка перебуває в стані вагітності. 2. Який має в початковому, зародковому стані що-небудь, що розвивається (СУМ, I, с. 274).

Вагітну жінку також називають *пу'зата* (Пол.). У Словнику української мови подано такі значення лексеми *пузатий*: 1. З великим животом, товстий. 2. Низький і широкий, з опуклими, випнутими боками (про неживі предмети) (СУМ, VIII, с. 389). Номен *пу'зата* мотивований зовнішніми ознаками, утворений від розмовної назви *пузо*, що означає великий і товстий живіт.

У досліджуваних говірках зафіксовано й збережено низку заборон для вагітної жінки, що становлять третю лексико-семантичну групу – обрядодії.

По-перше, вагітна жінка обов'язково повинна була носити фартух: *шоб дит'а не лисе було* (Л.), *но'с'іл'і хвар'тух* (П.), *нос'ат голк'і / а хварту'х'і не'м'едл'ен:о* // *кол'іс' хварту'х'і / шоб бул'і ко'ск'і* (П.).

По-друге, відзначено заборону для вагітної працювати у свята та неділю: *шоб н'і'чого не трапилос' з дит'ам* (Л.).

По-третє, вагітна не повинна нічого просити: *н'і ў'кого н'і'чого не про'с'іла / бо по'гано буде на дит'а отобра'жаца* (П.).

По-четверте, не можна ходити на могили померлих: *хто ва'г'ітний / то йо'го з род'н'і ўмре / то во'но ж не їде туди на мо'г'ілки* (Л.).

По-п'яте, вагітна не повинна нервувати: *шоб во'на не сер'д'ілас / не н'ерв'іласа* (П.).

Також жінку, яка чекає на дитину, повинно було оточувати все прекрасне; вона мала уникати всякого потворного, страшного. Вагітну заборонено лякати, жажати чимось, бо всі її страхи можуть відбитися на дитині.

Загалом у досліджуваних говірках із давніх-давен до вагітної жінки ставилися з повагою, пошаною, адже вона виношує в собі продовжувачів роду, майбутніх членів сім'ї.

Водночас зафіксовано матеріал про дії, які давали змогу запобігти вагітності. Зокрема відзначено, що жінки пили кору з вишень для того, щоб не завагітніти: *йа са'ма со'б'і ро'б'іла* // *ну та'ке ка'зали / шо ко'ру з в'шен' да настру'гат' / да ва'рит' / да н'ім' // а то'д'і перех'іл'ац':а на пл'от / да і прича'в'ім' // ота'ке й ро'б'іла* (Л.).

Виконували також певні магичні дії, щоб народилася дитина певної статі: *ло'жи'ли' но'жи' / ло'жи'ли' хл'єб / ло'жи'ли' поло'т'енца / ло'жи'ли' хустк'і / ну*

шо йак 'хлопчи'к ло'жи'ли' но'жи' там / а 'д'євочка ло'жи'ли' пла'ток 'нови'й (Пол.).

У середньополіських говірках Житомирської області жінка, яка не має дітей, має назву *без'д'ітна* (Л.), *без'д'єтна* (П., Пол.). У Словнику української мови лексема *бездітна* відзначена зі значенням 'яка не має власних дітей; яка не може народити дитину; безплідна' (СУМ, I, с. 89). Назва виникла в результаті субстантивації.

В «Українській міфології» В. Войтовича стан безплідності трактується як кара, результат чийогось наслання, прокляття батьків або як веління долі. Зазначено також, що бездітним жінкам забороняли брати участь в обрядах, бути кумою, збирати врожай перших плодів. Вважали, що після смерті вони не зможуть потрапити в рай і вужі будуть ссати їхні груди [2, с. 24]. Отже, за народними уявленнями бездітну жінку вважали покараною невідомою силою.

Жінку, яка має багато дітей, називають *багато'д'єтна* (Пол., П.), *много'д'єтна*, *'мат'і-геро'їїн'а* (П.). На позначення багатодітної родини зафіксовано назву *ба'гата ро'дина*, *с'ім'йа*: *ба'гата ро'дина ўже назива'йец':а / с'ім'йа* (Л.). Мотивація номенів *багато'д'єтна*, *много'д'єтна* зумовлена кількістю дітей у цієї жінки.

Назва *'мат'і-геро'їїн'а* виникла в результаті модернізації суспільного життя. Жінку, котра мала багато дітей, прирівнювали до рангу героїнь (їм навіть вручали ордени та медалі).

Аналітична назва *ба'гата ро'дина* мотивована цінністю дитини в сім'ї. І та родина, яка мала багато дітей, називалася багатою.

На позначення дії «завагітніти» в досліджуваних говірках зафіксовано назви *забе'ремен'єт'* (Л.), *ўже тоўс'та*, *ўже бе'ремен:а* (Л.), *'ход'іт б'є'р'єм'єн:а* (П.).

У говірці с. Лумля Малинського району поширене повір'я про те, що жінці, як віщування її вагітності, сниться риба: *йак 'риба прис'ниц':а жи'ва / то об'є'зат'єл'но 'будеш 'ти бе'ремен:а* (Л.). Інших повір'їв і прикметних ознак вагітної жінки не зафіксовано.

Отже, передпологовий етап поліського родильного обряду зберігає низку елементів, які пов'язані з давніми віруваннями населення. Зафіксовані дії та заборони, які насамперед пов'язані з вагітною жінкою, за віруваннями поліщуків, повинні були сприяти полегшенню пологів та забезпечити майбутнє народженої дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бігусяк М. З лексики родильного обряду у гуцульських говірках // Український діалектологічний збірник. – К., 1997. – Кн. 3. – С. 293-301.
2. Войтович В. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
3. Митрополит Іларіон (І. Огієнко). Словник української мови. – Вінніпег, 1956. – 520 с.
4. Нібак І. Із номінації родильного обряду в середньозакарпатському говорі (Свалявський р-н) // Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2008. – С. 149-153.

5. Руснак Ю. М. Лексика родинних обрядів у буковинському діалекті: автореф. дис. ... канд. філол. наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Чернівці, 2010. – 20 с.

6. Стельмахович М. Народне дитинознавство. – К., 1991. – С. 12-35.

7. Тищенко Т. Динаміка номінації родильного обряду в говірках Східного Поділля // Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2008. – С. 188-190.

8. Хомчак Л. Назви учасників родильного обряду на Надсянні // Діалектологічні студії. 8: Говори південно-західного наріччя / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2009. – С. 36-55.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

СУМ Словник української мови: В 11 т. – К., 1970-1980. – Т. 1-11.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Л. – с. Лумля Малинського району Житомирської області

П. – с. Прибитки Овруцького району Житомирської області

Пол. – с. Поліське Коростенського району Житомирської області